

К.е.н. Набатова О. О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Інтелектуалізація власності як тенденція постіндустріального розвитку

У процесі становлення постіндустріальної економіки у зв'язку з якісними змінами у продуктивних силах суспільства відбувається трансформація виробничих відносин, основу яких складають відносини власності. Подолання обмеженості основного фактора виробництва обумовлює зміни об'єктно-суб'єктної структури власності, співвідношення між її різними типами і формами, тенденції «дифузії» та демократизації власності, виникнення нових форм взаємозв'язку безпосередніх виробників і власників.

У працях зарубіжних вчених (А. Алчіана, Г. Демсетца, Р. Коуза, Д. Норта, О. Вільямсона, А. Оноре та ін.) розроблено економічну теорію прав власності, яка розглядає власність переважно з юридико-економічних позицій та акцентує увагу на проблемах співвідношення прав власності, їх специфікації. Аналізу соціально-економічного змісту власності, проблемам її функціонування, тенденціям постсоціалістичної трансформації відносин власності присвячено роботи вчених пострадянських країн: В. Базилевича, О. Бузгаліна, А. Гриценка, В. Іноземцева, В. Каменецького, С. Мочерного, С. Степаненка, А. Чухна та ін.

Метою роботи є аналіз тенденції інтелектуалізації власності в умовах становлення постіндустріальної економіки.

У процесі формування постіндустріальної економіки система відносин власності суттєво змінюється, що знаходить прояв у наступному:

✓ розширенні об'єктів власності за рахунок включення нематеріальних об'єктів – знань, інформації, що набувають ключового значення у системі відтворювальних взаємозв'язків «економіки знань». Їх особливості (незнищувальність при споживанні, невідчуженість від суб'єкту власності, просторова незалежність тощо) обумовлюють докорінну трансформацію усієї системи відносин власності через подолання обмеженості основного фактора виробництва і основної форми суспільного багатства;

✓ появі нових суб'єктів – власників інтелектуальних ресурсів («класу інтелектуалів», «золотих комірців», «технократичного класу» тощо), що стають провідною соціально-економічною групою постіндустріального суспільства;

✓ суперечливості суб'єктного втілення власності: з одного боку, власники інформаційних ресурсів намагаються монополізувати свої права на доходи, у зв'язку з чим виникають різноманітні форми привласнення на базі інтелектуального капіталу і розгорнута система захисту прав власності; з другого – широкі можливості тиражування, імітації інформаційних продуктів, їх просторова незалежність, багатоваріантність використання знань породжують тенденцію до багатосуб'єктності, подальшого «розщеплення»

пучку повноважень власника і, навіть, всезагальності привласнення інформації, можливості її використання будь-яким суб'єктом [1, с. 59-60];

- ✓ «розщепленні» пучку повноважень власника, домінуванні часткового привласнення, що потребує детальної специфікації прав власності;
- ✓ інституціоналізації та деперсоніфікації власності [2, с. 94];
- ✓ зміні співвідношення між різними типами і формами власності.

Спостерігаються тенденції «дифузії» та демократизації власності, що знаходить прояв у поширенні акціонерної форми власності, перетворенні частини прибутку фірм в елементи доходів найманих працівників, залученні працівників до процесу управління. Крім того, низка сутнісних атрибутів приватної власності переходить до сфери суспільного регулювання (державні та громадські організації все більше контролюють питання, пов'язані з екологічністю виробництва, умовами найму та звільнення, оплати і безпеки праці, включення працівників у процес управління, дотримання соціальних прав і гарантій);

✓ становленні системи особистої власності, що передбачає індивідуальне володіння усіма факторами сучасного знаннємісткого виробництва. Як зауважує В. Іноземцев, «з формуванням постіндустріального суспільства, у якому основними виробничими ресурсами виступають інформація і знання, а засоби їх створення і передавання стають цілком доступними багатьом людям, виникає ситуація, в якій, з одного боку, кожен бажаний мати сучасні засоби виробництва може придбати їх у приватне володіння, а з другого боку, ефективно привласнення інформаційних благ людьми, не здатними використовувати їх відповідно до їх соціального призначення, стає неможливим. Система, що виникає, розглядається нами як заснована не на приватній, а на особистій власності як на умови виробництва, так і на робочу силу» [3];

✓ подоланні гострої конфліктності інтересів власників і працівників внаслідок розвитку інтелектуальної власності.

За своєю економічною природою інтелектуальна власність є формою економічних відносин щодо привласнення нематеріальних факторів інтелектуального виробництва і результатів інтелектуальної праці. Як економічний інститут інтелектуальна власність встановлює норми обмежень і доступності об'єктів інтелектуального характеру та створює інституціональні основи формування і реалізації інтелектуального капіталу. Право інтелектуальної власності поєднує відносини користування, володіння і розпорядження результатами інтелектуальної діяльності. Втім, слід зауважити, що реалізація цих правочинностей має певні особливості.

Так, користування як отримання корисного ефекту від об'єктів інтелектуальної власності базується на взаємодії інтелекту творця і споживача (і виробництва, і споживання знань, інформації є суб'єкт-суб'єктними процесами). Тому іноді воно буває неможливим без участі автора як носія неформалізованого знання. Користування також передбачає відповідні інтелектуальні можливості споживача, адже вирішальним тут стає не

можливість використання знань, інформації, а здатність їх ефективно застосовувати. Володіння як фізичний господарський контроль над об'єктом власності теж обмежується нематеріальним та невідчужувальним характером інтелектуальних активів, а також можливістю інших суб'єктів користуватися і володіти ними з дозволу або навіть без дозволу власника.

Право розпорядження передбачає можливість вирішувати юридичну долю об'єкта власності. Щодо об'єктів інтелектуальної власності, то це, насамперед, можливість їх оприлюднення, розповсюдження (копіювання, тиражування). Воно може здійснюватися у товарній формі (визначається майновими відносинами автора або суб'єкта, якому він продає майнові права, та іншими суб'єктами з чіткою специфікацією правочинностей) та нетоварній (коли автор відчужує свій інтелектуальний продукт необмеженій кількості осіб, наприклад, шляхом публікування, які у свою чергу можуть користуватися, володіти та розпоряджатися цим продуктом). При цьому виникає протиріччя: товарна форма привласнення інтелектуального продукту більшою мірою відповідає економічним інтересам його творця, але жорстко обмежує коло суб'єктів відносин інтелектуальної власності та реалізацію суспільного за своєю природою продукту. Юридичним засобом подолання цього протиріччя є загальноприйнята норма законів про інтелектуальну власність, яка передбачає певний строк дії патенту і авторських прав, після закінчення якого об'єкт інтелектуальної власності стає загальнодоступним суспільним благом.

Особливості основного об'єкту власності постіндустріального суспільства, «знімаючи» відносини відчуження, актуалізують відносини привласнення. При цьому вирішальним фактором, що визначає можливість привласнення знань та інформації, є здатність людини скористатися інтелектуальним багатством людства, засвоїти, розпредметити його. Отже, умовою набуття інтелектуальної власності і, таким чином, умовою приналежності до домінуючого класу, стає не право розпоряджатися благом, а спроможність їм скористуватися, здатність перетворювати інформацію на знання, використовувати їх для розвитку інтелектуального капіталу і отримання доходів.

З тенденцією інтелектуалізації власності (зростанням економічної значущості інтелектуальної власності, її перетворенням на інтелектуальний капітал) і розвитком якісно нової за змістом особистої власності пов'язані ключові зміни у співвідношенні власності і праці у постіндустріальному суспільстві. Поява нового фактора виробництва, нової виробничої сили, представлена в інформаційних ресурсах суспільства і нових інформаційних технологіях, обумовлює новий спосіб поєднання факторів виробництва. Як зазначає Н. В. Ведін [17], умовою реалізації індивіда як найманого працівника, що відчужує власну робочу силу, все більшою мірою стає його ж реалізація як суб'єкта привласнення інформаційного багатства суспільства. Працівник, набуваючи якостей власника, стає одночасно і творцем, носієм інтелектуального багатства, і суб'єктом інтелектуальної праці, і суб'єктом привласнення доходів від цієї праці. Таким чином, відбувається зближення

соціально-економічних характеристик власності і праці, змінюється баланс економічної влади між найманою працею і капіталом. Водночас тенденція підвищення ступеню економічної свободи найманих працівників суперечливо співіснує з тенденцією посилення експлуатації творчої діяльності капіталом – підкоренням капіталу не лише робочої сили, а й якомога більшої кількості проявів фізичної і духовної активності працівника; паразитуванням на його внутрішній мотивації, самоексплуатації; привласненням капіталом не тільки його робочого, але й вільного часу; невідповідністю сплачуваної заробітної плати оплаті знань як доходу на інтелектуальний капітал працівника.

Література:

1. Елецкий Н. Д. Политическая экономия современной цивилизации [Электронный ресурс] / Н. Д. Елецкий. – Ростов-на-Дону, 2000. – 180 с. – Режим доступа : eletskiy.narod.ru/1/1.doc.
2. Степаненко С. В. Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки [Текст] / С. В. Степаненко, Л. І. Яковенко. – Полтава : Скайтек, 2009. –187 с.
3. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы [Электронный ресурс] : Учеб. пособие / В. Л. Иноземцев. – М. : Логос, 2000. – 302 с. – Режим доступа : <http://bookap.info/okolopsy/inozemcev>.